

Mutlu İnsanların Mutlu Kenti: El Medinetül Fazıla

Bedir Sala

Farabi,
İdeal Devlet,
Açıklamalı Çeviri: Ahmet Arslan,
Ankara, 2011, Divan Kitap, 327 sayfa.

Giriş

Yunanca kökenden gelen ve “olmayan yer” anlamına gelen ütopyanın semantik anlamı da kelime anlamından çok da uzak olmayacak şekilde şu an için var olmayan ve var olsa dahi bizim dışında olduğumuz bir yeri belirtir. Ütopya kategorisi içerisinde yer alan eserlerin ortak özelliği de budur. Ancak bu eserlerin bir yere, bir mekâna, bir coğrafyaya ve bu coğrafyadaki bir topluma işaret etmesi “olmayan yer”in olabilirliğinin imkânını da içeren bir umudu ve istenci taşıması bu eserlerin bir diğer ortak özelliğidir. Bu ortak özelliği oluşturan neden ise herhangi bir zamanda veya herhangi bir yerde yaşayan veya yaşayacak olan bir toplumu coğrafik hatları da belli olan (kent, köy veya ada) bir zemine yerleştirerek ütopyanın realize edilebilirliğini vurgulayan politik bir amacı taşıyor olmalarıdır. Tam da üzerinden asırlar geçmesine rağmen ütopyaları güncel kılan ve güçlendiren de bu var olmayan ama var olabilirlik imkânını taşıyarak politik bir hesaplaşmaya göndermede bulunan kışkırtıcı yönleridir.

Farklı ve daha iyi bir dünya kurma hayali ile yazılan ütopyalar, gelecek veya hayali bir toplum üzerinden mevcut topluma veya düzene karşı oldukça radikal eleştiriler getirmektedir. Yalnız bu radikal eleştirisini

mevcut toplumun kabul edilmeyen ve değiştirilmesi gereken yönlerini ifşa etmekten ziyade alternatif ve hayali bir toplumun veya düzenin güzelliklerini kısmen tahayyül edilebilecek sınırlar içerisinde anlatarak eleştirel tavrını ortaya koyar. Ayrıca alternatif bir düzenin var olabileceği umudunu tasavvur ettiren ütopyalar kusursuz, çatışmanın olmadığı, toplumun bütün fertlerinin mutlu olduğu ve herkesin birbiriyle iyi geçinebildiği bir toplumu anlatmakla da insan gerçekliğini dışlamaktadır. Fakat insan gerçekliğini bu derece dışlayarak mevcut toplumsal gerçekliğin kusurluluğuna da göndermelerde bulunur.

Ebu Nasr El-Farabi

İlk çağlardan itibaren yazılan ve bazılarında edebi niteliği ön planda olan bazılarında ise politik yönü ön planda olan birçok ütopya kitabı günümüze kadar gelmiştir. Platon'un Devleti, Farabi'nin Erdemliler Şehri, Thomas More'un Ütopyası, Tommasa Campanella'nın Güneş Ülkesi gibi kitaplar dönemin politik düzenine alternatif ve daha mükemmel düzenlerin olabileceğini vurgulayan ve yazarların siyasal taleplerini ve ideallerini ortaya koyan eserlerdir. Bunlardan Farabi'nin (M.S. 870-950) Erdemliler Şehri veya İdeal Devlet (El-Medinetül'l-Fazıla) kitabı klasik İslam düşüncesinin ilk ütopya niteliği taşıyan eseri olduğu gibi İslam siyaset felsefesinin de ilk metinlerinden biridir.

İlk Müslüman filozoflardan olan Farabi vahiy ile akıl arasında kurduğu sistematik ilişki ile daha önce Kindi ile başlayan Meşşailik okulunun en önemli filozofu olarak kabul edilir. Yunanca metinlerin tercüme edilmesiyle ortaya çıkan Meşşailik Okulunun Müslümanlar arasında felsefeye "özerk" bir yer açmada ve İslam Felsefesinin daha sistemli bir gelenek haline gelmesinde yaygın bir etkisi olmuştur. Meşşailer, akli salt hakikati yorumlayıcı ve vahiy karşısında pasif bir konumdan alıp akıl yoluyla hakikate varılabileceği ve son kertede aklın vahiy gibi bizi en doğru ve mükemmele yani hakikate götüreceğini kabul etmektedirler. Meşşailik okulunun bu yaklaşımını farklı konulardaki çalışmalarında sistemli bir şekilde ortaya koyan Farabi bu özelliğinden dolayı dönemin Müslüman

filozofları için “ilk öğretmen” (Muallim-i Evvel) olan Aristo’dan sonra “ikinci öğretmen” (Muallim-i Sani) olarak kabul edilir.

El Medinetül Fazıla

Farabi, Erdemliler Şehri’nde siyasete daha doğrusu ideal siyasete ilişkin yaklaşımını ortaya koyar. Erdemliler Şehri veya İdeal Devlet olarak da değinilen kitap Arapçadan Türkçeye *En Mükemmel Devletin Yurttaşlarının Görüşlerinin İlkeleri*¹ olarak tercüme edilebilir. Ayrıca Farabi’nin son kitabı olarak kabul edilen bu eser miladi 910–912 tarihleri arasında Bağdat’ta yazılmaya başlanmış ve Şam’da tamamlanmıştır (s.23). Kitabın ilk bölümlerinde İlk Neden veya İlk Olan, Ayüstü ve Ayaltı dünyalar, oluş, ruh, akıl, beden gibi afakî ve enfüsi âleme ilişkin temel kavramların kuramsal analizlerini yapar ve bu konudaki yaklaşımını ortaya koyar. Daha sonraki bölümlerde ise idealize ettiği toplumun ve şehrin nasıl mükemmel olabileceği ayrıca bu “Erdemliler Şehri”nin zıddı olan “cahil” şehirlerin ve toplumların “kusurlu” karakterleri konusunda değerlendirmelerde bulunur.

İnsanın en mükemmelliğe ulaşma fitratına sahip olduğu ancak bunu tek başına gerçekleştirmenin mümkün olmadığını belirten ve insanın sosyal bir varlık olduğu temel kabulünden hareket eden Farabi’ye göre insan mükemmel “... ancak birbiriyle yardımlaşan birçok insanın bir araya gelmesiyle ulaşabilir. Bu insanlardan her biri sözü edilen insanın özel bir ihtiyacını karşılar. Toplumun bütününe bu katkısı sonucunda herkesin varlığını devam ettirmek ve mükemmelliğe erişmek için muhtaç olduğu şeyler sağlanmış olur”(s.97). Böylece Farabi’ye göre insan bütün varlığıyla ve fitraten taşıdığı ve onu mükemmel yönelten yaratılış gayesini ancak diğer insanlarla birlikte ve onların yardımıyla gerçekleştirebilir ki bu kemale ulaşma arzusu dünyanın “ma’mura” elverişli

¹ Farabi, İdeal Devlet, Açıklamalı Çeviri: Ahmet Arslan, Divan Kitap, Ankara 2011, s.21. Makalede yer alan kaynakların tümü adı geçen kaynaktan alındığından bundan sonra sadece parantez içerisinde mezkûr kaynakçadan alıntı yapılan sayfa numarası verilecektir.

yerlerinde mükemmel veya eksik toplumlar olarak insanların bir araya gelmesine neden olmaktadır.

İnsanların bir araya geldikleri ve en büyük mükemmelliğe ulaştıkları yer ise ilk olarak şehirlerdir. Şehirden daha eksik olan köy, mahalle veya ailenin bir araya geldiği ev gibi yerlerde mükemmelliğe ulaşamaz, çünkü “gerçek anlamda iyi, seçme ve irade ile elde edilebilir bir özelliğe sahip olduğundan, kötülükler de ancak, seçme ve iradenin ürünleri olduklarından”(s.98) dolayı öncelikle bunun farkında olan insanların bir araya gelip yardımlaşarak kurdukları şehir mükemmel şehirdir. Bunun dışında kalan şehirler ise “cahil şehirler”dir. Farabi, mutluluğa ve mükemmele ulaşmanın ilk basamağı olan şehirden hareketle diğer şehirlerin birbirleriyle yardımlaşmasıyla mükemmel bir milletin ortaya çıkacağını, mükemmele ulaşmış milletlerin de mutluluğa erişmek için yardımlaşmasıyla mükemmel evrensel devletin ortaya çıkacağını belirtir (s.98).

Toplumunu insan bedenine benzeten Farabi, bir bedendeki organların birbiriyle ilişkisi ve uyumu gibi toplumda da herkesin yaratılış itibariyle birbirinden farklı olduğunu ve istidatları itibariyle birbirlerinden üstün olduğunu ve herkesin kendi işlevini yerine getirmesinin yaratacağı uyumu vurgulayarak işlevselci bir yaklaşımla ideal devletini kurar. Bu bağlamda bir bedenin organındaki en mükemmel parça nasıl emredici parça ise şehri yönetecek kişi de şehrin en mükemmel parçası olmalıdır. Nasıl kalp bedenin tek idarecisi ise ve diğer organlar ona tabi olmak zorunda ise filozof da şehrin tek yöneticisidir ve toplumun geri kalanı da ona itaat etmek zorundadır. Şehri ancak bu kişi yönetebilir. Bu insan “mükemmelliğine ulaşmış ve bilfiil akıl ve bilfiil akılsal olmuş bir insandır”(s.102). Kendi istidatıyla mükemmele ulaşan bu insan ile Faal Akıl (beşeri akıl ile ilahi akıl arasındaki aracı veya basamak) arasındaki tüm engeller ortadan kalktığından Tanrı, Faal Akıl aracılığıyla bu insana hakikati bildirir. Böylece “o, kendisiyle mutluluğun elde edilebileceği her fiile vakıf olan bir insan” (s.104) haline gelir.

Şehri yönetme ehliyetine sahip bu yönetici aynı zamanda filozoftur. Felsefe ve mutluluğun nasıl elde edileceğini bilen ve buna vakıf olan

filozof Farabi'nin ideal devletinin olmazsa olmazıdır. Bu devlette felsefe yönetimin bir parçası olmalı "eğer felsefe yönetimin bir parçası olmaktan çıkarsa, bütün diğer şartlar bu yönetimde mevcut olsalar bile, erdemsiz şehir hükümdarsız kalmış olacak, şehrin yönetimi ile meşgul olan kişi bir hükümdar olmayacak, şehir halkı helak olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır"(s.107) ifadeleriyle felsefeye ve filozofa en yüksek değeri atfeder.

Bir de şehir halkının bilmesi gereken -ki şehir halkı her yönüyle mükemmel olan yönetici filozoftan daha aşağı derecededir- ortak konular üzerinde durur. Bunların başlıcaları şunlardır: İlk Nedeni ve onun sıfatlarını bilmek; maddeden bağımsız olan şeyler ile tabii cisimlerin sıfatları, kendilerine has fiilleri, nasıl varlığa geldikleri gibi metafizik ve varlık dünyasına ait genel bilgiler; insanın varlığına ve ruhun varlığına ilişkin bilgi; ilk yönetici ve ilk vahyin nasıl meydana geldiği ve daha sonra erdemli şehir ve onun halkının mutluluğa nasıl ulaşacağı ve ona zıt şehirlerin durumu hakkındaki bilgilerin şehir halkının bilmesi gereken ortak konular olduğunu vurgular (s.116–117). Farabi, doğruyu bilmek ile doğru eylem arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu savunduğundan toplumu ayakta tutan ahlaki ve hukuki konulardan ziyade ortak bilgi üzerinde durmaktadır. Buradaki bilgi ise "gerçek iyi"nin bilgisidir. "Gerçek iyi"nin bilgisine ise felsefe ile varılabileceğinden dolayı bunun farkına varamayan insanlar evrenin ezeli ve ebedi bir şekilde yaratıcısı olan Tanrı tarafından oluşturulmuş barışın ve düzenin farkında değiller (s.151). Bunun farkında olmayan toplulukların kurduğu şehirler ise "Erdemliler Şehri"nin zıddı olan "Cahil Şehir"lerdir.

Farabi'nin ahlak veya doğru yaşantı ile bilgiyi özdeş olarak kabul etmesi Sokrates ve sonrası bazı filozofların kabul ettiği görüşlerle paraleldir. Sokrates'in felsefesinde "iyi"nin bilgisine sahip olmak erdemli olmak demek, yani insanı erdemli yapan şey "iyi"nin ne olduğu hakkındaki bilgisidir. Sokrates'in takipçilerinden Platon'un epistemolojisinde de öğrenme diye bir şey yoktur. "İyi"ye dair bilgi insanın ruhunda yer alır, insan hatırlamalar yoluyla veya birinin yardımıyla bu "iyi"nin bilgisine

ulaşabilir. Farabi de buna benzer şekilde “bilgi”ye anlam yüklediğinden bu şehirde birlikte mutlu yaşamının gereği olarak “gerçek iyi”nin ne olduğunu bilmeyi şehir halkının ödevi olarak belirler.

Kısa Bir Değerlendirme

Kuşkusuz Farabi'nin bu eseri kaynağını Yunan felsefesinden, özellikle Platon ve Aristo'nun siyaset felsefesine ilişkin yaklaşımlarından almaktadır. Ancak Farabi de zaten bu geleneğin içinde yer alan aynı zamanda İslami bir kültürel ortamda yetişmiş ve Müslüman bir filozof olmasının da etkisiyle kendine has bir felsefi yaklaşımı da ortaya koymuştur. Platon'un Devleti'ndeki gibi Kral-Filozof'u devletin başına geçirirken bu Kral-Filozof'un Faal Akıl aracılığıyla tanrısal bilgiye veya hakikate vakıf olabileceğini belirtmesinin yanısıra bütün insanları kuşatacak ve onları mutlak mutluluğa ulaştıracak bilginin kaynağına müphem olmayan belirli bir Tanrı'yı koyması ayrıca vurgulanması gereken noktadır.

Bununla birlikte Farabi'yi böyle bir çalışmaya iten nedenin Farabi'nin toplumdan kısmen soyutlanmış daha münzevi bir filozof olmasının yanında kısmen de olsa dönemin şartlarının da payı olabilir. Çünkü yaşadığı dönem Abbasi devletinin en geniş sınırlarına ulaştığı ve güçlü olduğu Harun Reşit (786–809) sonrası döneme denk gelmektedir. Harun Reşit sonrası dönemde Abbasi halifelerinin otoritelerinin zayıflamaya başladığı ve Abbasi sınırları içerisinde küçük devletlerin ortaya çıktığı ayrıca bu devletlerden biri olan Büveyhoğulları'nın 945 yılında Bağdat'ı işgal ederek Abbasi halifesini bir süre baskı altına aldıkları bilinmektedir.

Belki bu kaos ortamı Farabi'yi kozmik düzenle bütünleşmiş ve onun gibi uyumlu ideal bir devlet tasavvurunu yazmasına neden olmuş olabilir. Nihayetinde bu tip siyasal talepler içeren ütopya metinlerinin çoğu kendi dönemini aynı zamanda eleştiren metinlerdir. Ancak Farabi'nin İdeal Devleti'nde dönemin izlerinin bulunabileceği bariz sembolik anlamlar olmadığı gibi İslami terimlere de çok fazla değinilmemektedir. Geniş açıklamalarla kitabı Türkçeye çeviren Ahmet Arslan bunun nede-

nini Farabi'nin toplumsal otorite tarafından cezalandırma korkusundan ziyade fikirlerini daha evrensel kılmaya gibi bir amaç taşımasına bağlamaktadır (s.231).

Kuşkusuz Farabi'nin İdeal Devleti diğer ütopya eserleri gibi tarihin her hangi bir döneminde herhangi bir devlet adamı tarafından uygulanma şansına sahip olmadığı gibi savunduğu fikirler itibariyle de bu mümkün görünmemektedir. Ama onu önemli kılan tarafı ilk dönem İslam düşüncesinin günümüze devreden en önemli felsefi eserlerinden birisi olmasının yanında klasik Yunan felsefesi ile klasik İslam felsefesinin kaynaştığı ilk metinlerden biri olmasıdır.

Bedir Sala: 1982 Bitlis doğumludur, Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde lisans (2007) ve yüksek lisansını (2009) tamamladı. Daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek bir süre yaşadıkten sonra Türkiye'ye geri döndü. Şu anda Ankara'da Stratejik Düşünce Enstitüsü'nde çalışmalarına devam etmektedir.

İletişim: Adres: Stratejik Düşünce Enstitüsü, Çetin Emeç Bulvarı A. Öveçler Mah. 4. Cad. 1330. Sk. No:12, 06460 Çankaya, Ankara

E-mail: azadbedir@gmail.com